

Rasbiologi och befolkningsfrågan

Historisk återblick i Läkartidningen

Rasbiologi och befolkningsfrågor debatterades vid åtskilliga tillfällen i Läkartidningen under 1930- och 1940-talen. En förhoppning var att de relativt nyvunna ärftlighetsmedicinska kunskaperna skulle kunna användas för att minska antalet »mindervärdiga element» i samhället. En annan aspekt av befolkningsfrågan var den sjunkande nativiteten, vilken väckte stor oro i vida kretsar.

Rasbiologi var under 1900-talets inledande decennier ett vedertaget begrepp. I Sverige kom det som verksamhetsområde att institutionaliseras i ett statligt rasbiologiskt institut, inrättat i Uppsala år 1922. Dess förste chef, psykiatern och medicinaren Herman Lundborg, var en passionerad rasbiolog med stark övertygelse om att rasblandning skadade folkhälsan. Denna uppfattning kom i över ett decennium att vara styrande för institutets inriktning.

Läkaren och riksdagsmannen Alfred Petré rapporterade emellertid i Läkartidningen 26/34 om en proposition till riksdagen med förslag till omorganisation av institutet. Den dittills rådande antropologiska inriktningen, företrädd av Lundborg, skulle läggas om till att främst avse ärftlighetsmedicinska undersökningar och lösning av problem »inom den positiva rashygienens område».

Petré redogör i sin artikel även för sin med fleras motion om höjda anslag till institutet, bl a för att möjliggöra utgivningen av andra delen av arbetet om »The race biology of the Swedish lapps». Verket var ett resultat av Lundborgs intresse för denna folkgrupp, som alltså ansågs vara tämligen »oblandad».

Ett par år senare ersattes professor Lundborg som chef för institutet av docenten, sedermera professorn Gunnar Dahlberg. Verksamheten kom nu mera att inriktas på att bekämpa folksjukdomar genom »social ingenjörskonst» än genom rasbiologiskt urval. Dahlbergs

Författare

UNO KÄÄRIK

redaktionssekreterare, Läkartidningen, Stockholm.

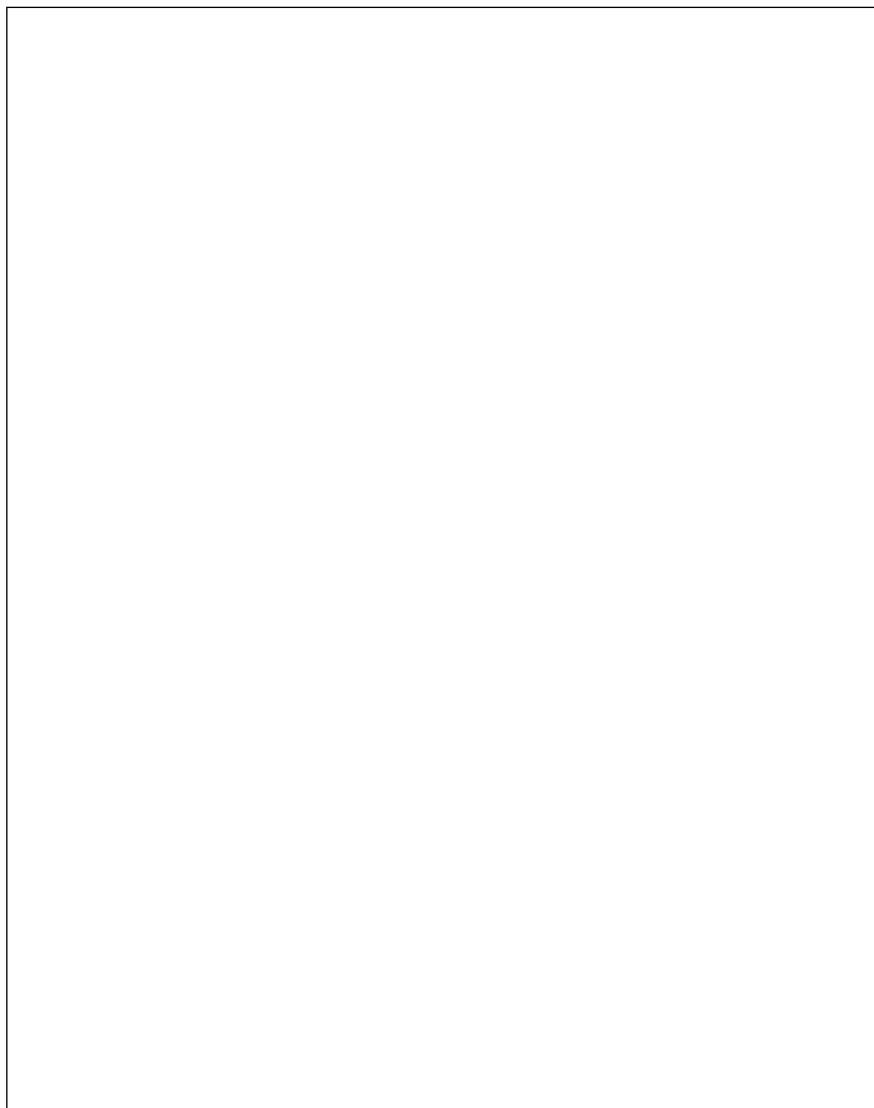

FOTO: PRESSENS BILD

Förste chefen för Statens rasbiologiska institut, Herman Lundborg, var övertygad om att »rasblandning» skadade folkhälsan. En uppfattning som styrde institutets inriktning i över tio år.

»modernare» inställning i rasfrågorna undgick dock – som framgår nedan – inte kritik.

Den otvungna attityden till begrepp som rashygien framgår t ex av att Läkartidningen i 23/35 publicerade en inbjudan till en internationell kongress om befolkningsvetenskap i Berlin i augusti 1935. Bland fyra programpunkter återfanns »Bevölkerungsbiologie und Rassenhygiene», och en av inbjudarna var der Deutschen Gesellschaft für Rassenhygiene.

Tidtypiska inlägg

Nedan återges en i huvudsak kronologisk redovisning av inlägg i Läkartidningen behandlande frågor om rasbiologi och befolkningsstruktur.

Under rubriken »Den framtida familjeläkaren (tankar angående en ny social läkarverksamhet)» (Läkartidningen 29/31) framhåller professor Johan Almkvist vid Karolinska institutet familjen som samhällets kärna. Han tillägger:

»Likaså hava inom rashygienen (eugeniken) flera forskare ... kommit till en motsvarande uppfattning av familjens stora betydelse för släktet, framställande familjen som släktets biologiska centrum.»

Almkvist förordar därför inrättandet av särskilda kommunala ämbetsläkare, benämnda familjeläkare, med uppgift bl a att »med personlig och förstående kännedom om familjen eller rent av med välvilja och vänskap kunna utöva

ANNONS

ett helt och hållet annat inflytande än den tillfälligt besökande läkaren».

Författaren målar upp hur familjeläkaren skulle kunna tillse hemmets hygien, bli en »kroppsvårdens väktare» men även tillse »familjens psykiska liv och dess etik (sexualitet hos föräldrar och barn, deras mentalitet, levnadsvanor m m)».

I tolv utförliga punkter beskrivs familjemedicinens önskvärda innehåll, och under punkten sexualhygien anges särskilt även rashygien. Författaren framhåller som angeläget att »alla välbärgade familjer utan dåliga anlag endast i undantagsfall använda preventivmedel, att däremot fattiga familjer genom preventivmedel inskränkte barnantalet betydligt och framför allt att familjer med dåliga och brottsliga anlag icke hade några barn alls kanske lämpligast åstadkommet genom sterilisering».

Almkvist slutar:

»Och i kampen för utbredandet bland folkmassorna av verkliga hem, i vilka familjekärlek frodas, tror jag, att läkare av den typ, som jag skildrat under benämningen familjeläkare, skulle kunna göra mycket god nytta.»

Urval av »goda föräldrar»

Tankarna kring vilka som borde få sätta barn till världen var inte unika. I 24/35 behandlar Gösta Lundh frågan i artikeln »Om fortplantningskontroll och fosterfördrivning»:

»Rashygienens idé vilar på den grundtanken att fortplantningen skall vara underkastad människans fria vilja. Därmed är också det första steget taget till en mera medvetet planlagd barnalstring genom ett rationellt urval av goda föräldrar. — — De kulturellt sett värdefullaste föräldrarna föda ett minskat antal barn över hela vår jord, under det att de sämre elementen överallt fortsätta att ohejdat fortplanta sig. Detta måste ju verka i hög grad försämrande på folkraserna.»

Lundh säger sig vilja förorda upplysning som metod, men tillägger:

»Naturligtvis kommer det alltid att finnas en hel del element inom varje folkslag, vilka icke kunna bibringas de lärdomar, vilka äro nödvändiga för ett genomförande av en ordnad födelsekontroll, men detta kan i en framtid avhjälpas genom sterilisation, dels en fullt

frivillig sådan, dels en tvångssterilisation av vissa kategorier av psykiskt defekta individer och brottslingar.»

»Deletär rasblandning»

I en anmälan av överläkare Hugo Tolls bok »Äktenskapsvalet och släktervet» (2/32) skriver den då pensionerade läkaren Frans Berglund att författaren vill »väcka den enskilda individens, hela vårt folks, nu sorgligt slumrande känsla av ansvar inför kommande generationer för att budkavelns ristningar — släktervet — icke skola fördärvas eller bemängas med oäkta tillsatser».

Och vidare:

»Enkel och klar är redogörelsen för rasblandningens, korsningens, i allmänhet deletära inverkan på en förut sund folkstam. Dråpligt rolig är beskrivningen på den kända bastardtypen 'hundrackan'. Två raser kunna var för sig och i sin egen miljö vara goda, ja t o m mycket goda, men om deras blod

blandas 'skär det sig' oftast. Ej blott fysiskt, kanske än mera psykiskt undermålig blir produkten.»

Som blandrasens särmärken framhålls disharmoni, allmän livsolust och politiskt och socialt missnöje — utmärkande för t ex Balkanländerna och Centralamerika, refererar Berglund och fortsätter, något överraskande:

»Vår folkstam, den härligt nordiska — och möjligen även den judiska — har bättre än något annat kulturfolk kunnat från hedenhös och intill våra dagar bevara en relativt oförfalskad renhet och styrka. Grunden härtill har varit, kanske förnämligast, ett visst instinktivt 'rashed'.»

I sin panegyriska hyllning av Tolls bok kritiserar Berglund samhällets »ängsliga tillvaratagande och omhuldande av alla rasbiologiskt mindervärdiga eller helt odugliga», och avslutar: »ingen torde nämligen vilja förneka, att t o m vi läkare hitintills varit sorgligt litet vakna för betydelsen av rasrenhetens bevarande och för rasblandningens faror.»

»Hjälp till lidande»

Nämnde Hugo Toll kritiserar i ett inlägg (35/33) läkare för att vara »inbitet hjälpsamma», vilket urartar »till en automatisk, omedveten vana att hjälpa». Som exempel anför han:

»En obotlig tuberkulos- eller kräftpatient 'rädda' vi med kval till nya kval. En själsligt eller kroppsligt absolut mindervärdig till liv och kanske fortplantning. En fattig usling eller en gamling, som kanske vill dö, konstra vi med, spruta och stimulera i det oändliga; självmordskandidaten återskänka vi ibland livet — mot hans vilja. Allt i traditionell välmening.»

Kritik mot Dahlberg

År 1940 utkom Gunnar Dahlbergs bok »Arv och ras». Dahlberg hade då, som nämnts, efterträtt Herman Lundborg som chef för rasbiologiska institutet, och styrt in verksamheten på en mera vetenskaplig hållning till ärftlighetsmedicinen.

Hans bok får dock ett föga entusiastiskt mottagande i Läkartidningen. I 4/41 kritiserar anmälaren professorn i allmän häsovårdslära Alfred Pettersson bl a författarens åsikt att det inte finns några djupgående olikheter mellan »de olika människoraserna». Samma egenskaper skulle enligt Dahlberg återfinnas hos t ex mongolerna som hos oss: tillgivenhet för barn och släkt, förvärvsbegär och maktlystnad men också vänlighet och hjälpsamhet etc.

»Efter en sådan förenkling av problemet kan man ju också påstå att det icke finns några olikheter mellan människor och en del högre djur, ty de anförda egenskaperna finnas t o m mycket utpräglat hos åtskilliga sådana. — — En sådan naiv bevisföring som författarens lär nog inte övertyga någon verkligt reflekterande», skriver Pettersson och fortsätter:

»För att få något begrepp om rasers lik- eller olikvärdighet måste man väl se till vad de presterat. Vad kunna negrer eller malajer uppvisa, som kan ställas emot exempelvis upptäckten av blodomloppet, av att jäsnings och sjukdomar framkallas av levande mikrober, ... av trådlös telegraf och radio m m.»

Alfred Pettersson hävdar att Dahlgrens »inställning till ras- och sociala problem är högst avvikande från dem hos en stor del av vårt folk vanliga», och ifrågasätter om författaren »icke skattar den svenska folkstammen, som dock utfört ett aktningvärt civilisationsarbete på åtskilliga håll, särdeles högt».

Han tillägger att detta måste »verka mycket beklämmande, då det gäller en person, som satts till chef för Statens rasbiologiska institut, vars uppgift är att söka bevara den svenska folkstammen från förfall och om möjligt förbättra densamma.» Slutomdömet blir:

»Denna del av boken är avgjort misslyckad, påverkad som den är av partipo-

”Naturligtvis kommer det alltid att finnas en hel del element inom varje folkslag, vilka icke kunna bibringas de lärdomar, vilka äro nödvändiga för ett genomförande av en ordnad födelsekontroll, men detta kan i en framtid avhjälpas genom sterilisation, dels en fullt frivillig sådan, dels en tvångssterilisation av vissa kategorier av psykiskt defekta individer och brottslingar.”

litisk inställning. Skriften kan därför omöjligt rekommenderas som populär upplysningslitteratur åt annat än personer med ganska utbildad omdömesförmåga.»

Läkare i samhällets tjänst

Under rubriken »Läkarens uppgift» (3/32) debatterar Åke Berglund – en för nazistsympatier känd Stockholmsläkare, på 1920-talet ordförande i Sveriges yngre läkares förening, Sylf – spänningen mellan läkarens krav på fri yrkesutövning och samhällets intresse av läkares medverkan i det sociala välfärdsarbetet. Den lösning han förordar är, sammanfattningsvis, inrättandet av särskilda tjänsteläkare med uppgift att tillgodose samhällsbehoven.

Det intressanta är emellertid Berglunds fokusering på vilka uppgifter tjänsteläkarna främst skulle handha. Han betonar vikten av »en sund folkökning och ett bekämpande av medfödd och förvärvad sjukdom eller lyte»:

»Här pocka de utomordentligt betydelsefulla problemen om den sociala aborten, om dödandet av obotliga missfoster eller obotligt sjuka, om sterilisering speciellt av sinnesslöa osv på sin lösning, vilka problem stå på dagordningen överallt men där reformarbetet hindras av förutfattade meningar, prestigesynpunkter hos läkarkåren.»

Han fortsätter:

»Tar man det speciella fallet tvekar ingen att medge, att den sociala aborten, missfostrets avlivande, den onaturligt plågades, obotligt sjukes hjälpan över gränsen, steriliseringen av den hopplöst sinnesslöe är en i hög grad behjärtansvärd sak.»

Åke Berglund menar att detta förhindras av verklighetsfrämmande principiella resonemang, och tillägger att om motståndet inte övervinns finns risken för »ett ständigt växande system av meningslösa hjälpåtgärder för skyddande av ett omänskligt, från kulturell, social-etisk synpunkt värdelöst liv.»

Judisk professur kritiserar

I en anmälan av A S Neils bok »Min förskräckliga skola» (4/38) passar Åke Berglund på att även kritisera svenska förhållanden inom området skola och uppfostran, »t ex kallandet till en nationell uppfostringsprofessur i Stockholm av en 'modern' psykolog av Freuds folk».

Berglund framhåller att professuren finansierats av donatorn Olof Eneroth:

»Denne mans donation skall nu förvaltas av en rasfrämling för vilken driftlivet i Freuds anda måste bli tillvarons starkaste makt! Hur är sådant möjligt? Fantaster och kulturbolscheviker av Neils slag ha en dryg del av skulden härtill liksom alla de, som sprida deras ur-

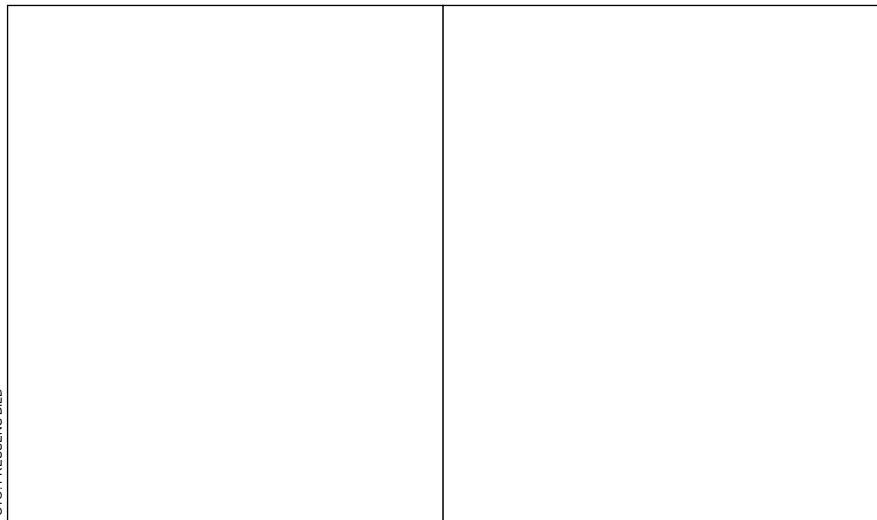

FOTO: PRESENS BILD

FOTO: PRESENS BILD

Makarna Alva och Gunnar Myrdals bok »Kris i befolkningsfrågan» 1934 speglade väl tidens oro över den svenska nativitetens negativa utveckling och kom att spela en stor roll för välfärdspolitikens utformning

artade läror – icke minst här uppe i Norden.»

Däremot försvarade Berglund den ökade roll som s k biologisk medicin fått i det nazistiska Tyskland. I en artikel (37/40) framhåller han att »den legitimerade medicinen hade hållit sina positioner», dock med »klokt beaktande av de ofta ganska sunda och självklara principers godkännande, som av 'naturläkekonsstens' män framförts.»

Berglund fann att »de legitimerade naturläkarna hade kommit under effektiv officiell kontroll», och att »en sträng kvacksalverilag hade dessutom satts i funktion så som detta endast är möjligt i en auktoritärt styrd stat».

»Vi föds ej lika»

Oluf Thomsens lärobok »Menneskets arvelighetsförhold» är föremål för en anmälan i 38/34 av professor Gösta Häggqvist. I huvudsak är anmälan ett referat av bokens uppläggning, men flera personliga värderingar kommer även till uttryck.

Häggqvist instämmer i författarens åsikt att allt tal om att människorna föds lika är antingen ett uttryck för okunskap eller för en bestämd politisk uppfattning. Han tillägger själv att »det vore väl om detta förhållande kunde bli mera känt eller kanske rättare mera erkänt, då ju mycken social och politisk villfarelse grundar sig på en motsatt uppfattning.»

Bokens två avslutande kapitel om eugenik samt om folkraser får i huvudsak godkänt av recensenten, med ett undantag:

»När han däremot till slut söker att uppvisa att rasblandning icke är skadlig för mänsklighetens utveckling, förefaller det mig som om han dels överdreve betydelsen av vad vi veta om människans arvsförhållanden, dels också är ologisk. Inom en 'ras' finnas ett otal

menande faktorer, vilka hos den enskilda individen bilda grunden för en serie harmoniserande egenskaper. Om nu en grupp av dessa arvsfaktorer genom korsning lösryckas ur sitt sammanhang, är det föga sannolikt, att en lika lyckad kombination åter skall uppstå. I de allra flesta fall torde en mindervärdig bastard bli följd.»

Åtta »rasgrupper»

Långt ifrån alla godtar dock sådana rasteorier. I 18/36 recenserar professor Folke Henschen boken »Konstitution oder Rasse?» av den tyske professorn E Rittershaus på ett tämligen kritiskt sätt. Med utgångspunkt i författarens indelning av »de viktigaste i Europa förekommande raserna» i åtta grupper – från I. Neandertalrasen till VIII. Judarna – konstaterar Henschen att »denna sammanställning uppmuntrar ju knappast till vidare studium ... blir man snarast böjd att lägga boken ifrån sig med suck».

Henschen tillägger dock att stora delar av boken kan läsas med nöje och behållning, och avslutar sin bokanmälan:

»Sammanfattande kan alltså sägas, att Rittershaus bok trots allt kan rekommenderas icke blott som exponent på vad som rör sig på detta område i våra dagars Tyskland, utan också som en orientering över frågor, vilka man i vårt land f n visar ett alltför litet intresse.»

»Vårt folks livsfråga»

»Befolkningsfrågan» debatterades en hel del i 1940-talets början. En utgångspunkt var makarna Alva och Gunnar Myrdals bok »Kris i befolkningsfrågan» från 1934. Debatten fick nytt liv genom dåvarande underläkaren Gunnar Biörcks bok »Vårt folk och vår framtid» år 1940.

Böckerna kommenteras av bl a medicine licentiat Bengt Franzén (7/41)

under rubriken »Vårt folks livsfråga». Dåtids stämningar kommer väl fram i hans skildring av de befarade konsekvenser av den sjunkande nativiteten i landet:

»En nation, som på detta sätt beträtt förintelsens väg, har stor utsikt att förr eller senare få se sitt område omhändertaget av ett annat folk, som bättre förstår att värdesätta sin existens.»

Franzén efterlyser handlingskraft från regeringen – först för att göra frågan populär genom en intensiv propaganda och därefter genomföra reformer. »Om ett mera påtagligt motstånd då skulle visa sig, vore det helt i sin ordning att använda hårdhänta medel. Det gäller ju nationens liv.»

Den lösning han förespråkar är radikala sociala reformer som undanröjer ekonomiska hinder för att sätta barn till världen, sänkta boendekostnader, lön efter försörjningsbördan, stöd vid arbetslöshet, stöd till studerande ungdomar som vill bilda familj etc. Han slutar:

»Men, som nämnts, målet kan ej nås utan sociala reformer, som innebära de mest djuptgripande offer

hittills i vår historia: en fullständig nyordning av vårt samhällslivs ekonomiska principer. Det återstår att se, om vårt folk skall anse målet, ett framtida Sverige, stort nog för att vara värt ett så tungt offer.»

»Banbrytande reformer»

Gunnar Biörcks bok, liksom ett förslag om »barnutjämningskatt» från stadsläkaren Gunnar Fischer, hälsas med tillfredsställelse av Åke Berglund, som i 10/41 beskriver sig som »den som under många år nästan ensam fått föra den positiva rashygienens talan i svensk läkardiskussion».

Från den utgångspunkten ställer han sig frågande till varför Biörck och Fischer inte gått in på »det banbrytande reformarbete på befolkningsfrågans område, som utförts i det nya Tyskland? Och varför inte en hänvisning till hela det stora rashygieniska programmet? Varför denna blygsamhet? Vore det icke på tiden, att se sammanhangen och öppet tala om att man sett och förstått dem», undrar Berglund, som även är kritisk mot att Befolkningskommissionen ur alla sina handlingar uttraderat »det farliga ordet ras».

Under spalten »Pressreferat» riktas i Läkartidningen 16/41 (anonymt) hård kritik mot Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, som i en ledare förespråkade

»en ändamålsenligt ordnad invandring» som en lösning på befolkningsminskningen:

»Den som betraktar tron på den egna rasen och folket som 'etnologisk vidskepelse' må finna det tilltalande och praktiskt att i luckorna efter de utdöende svenskarna plantera invandrare, sedan man bara övervunnit 'de envist vidhållna fördomarna mot en mera generös invandringspolitik', heter det i den anonyma kommentaren, sannolikt skriven av Läkartidningens dåvarande redaktör Gustaf Myhrman.

»Feminismens överdrifter»

Uppfattningen att enbart ekonomiska och/eller sociala reformer skulle kunna vända befolkningsutvecklingen avvisas av lasarettsläkare Lennart Norrlin

(1/42). Han framhåller att »enär det visat sig, att ju bättre de ekonomiska förhållandena äro, desto mindre blir barnantalet. Och ju större hustruns inkomster i arbete utom hemmet är, desto större olusten att föda barn».

Intressant är att Norrlin å ena sidan är starkt kritisk till »feminismens överdrifter» som han anser bidragit till »moderskapets och hemmets» tillbakagång, å

den andra förespråkar en »verklig kvinnoemancipation till förmån för den ogifta barnaföderskan»; utan »de öakta barnen» hade födelsetalet nämligen varit katastrofalt.

»För Sveriges befolkningsfråga kan en immigration spela en gynnsam roll under förutsättning, att invandrarna ej äro för gamla och i rashänseende olika svenskarna», framhåller Norrlin som även förordar åtgärder för att utlandsvenskar, särskilt »i österled», skulle komma åter.

Kritik mot tysk vetenskap

En kritisk inställning till Nazitysklands roll inom forskningen framförs av professor Georg Kahlson i artikeln »Högskolor och forskning som nationella kraftkällor» (46/43):

»De tyska universiteten, som på Fichtes tid framträdde med 'Reden an die deutsche Nation', ha blivit lågmälda och tvetungade. De ha låtit sig ledas och förledas i stället för att leda; tyska vetenskapsmän ha villigt verkat som redskap och apologeter för de styrandes våldspolitik, för Blut- und Boden-filosofien, för rättskränkningar och rasdiskrimineringar. Italienska universitet och intellektuella ha visat sig motståndskraftigare än de tyska gentemot

den totalitära despotiens antiintellektuella och frihetsfientliga medel och syften.»

I gengäld kan noteras att Kahlson kritiklöst framställer de samtida sovjetiska satsningarna på vetenskap och forskning som enastående. En rad ytterst positiva statistiska uppgifter återges, även rörande hälso- och sjukvården, utan varje reservation angående källornas tillförlitlighet.

»Positivt för vetenskapen»

I artikeln »Krig och medicinsk framåtskridande» (41/46) prisar samme författare det genomgångna kriget som någonting positivt för den medicinska vetenskapen. Han vänder sig mot dem som kritiserat vetenskapen för att ha prostituerat sig i krigets tjänst:

»Medicinsk forskning och dess företrädare ha – fränsett Tyskland – icke verkat för att döda utan för att skydda och bevara. Medicinen har under det senaste kriget på 5–6 år nått resultat, var till det i fredstid sannolikt erfordrats årtionden.»

Det skall understrykas att Kahlson enbart hyllar den kraftsamling av planering och resurser för forskning som kriget föranlett – kriget självt beskriver han som en »samhällskroppens självförvållade sjukdom och den enda sjukdom som medicinen ensam ej kommer att kunna förebygga».

Kritik mot rasmytologi

I artikeln »Har läkaren någon uppgift som folkuppföstrare?» (4/44) efterlyser lasarettsläkaren Ian Lundholm saklig folkupplysning om rasproblemet:

»Tack vare en målmedveten politisk propaganda har ju här den arvsbiologiska vetenskapens åsikter blivit helt negligerade och en rasmytologi har uppstått, som bidragit till att öka det oresonliga hatet mellan Europas folkgrupper och nationer. Ha vi läkare tid och möjlighet att klarlägga problemet och påvisa det ur arvsbiologisk synpunkt meningslösa i att nedvärdera vissa grupper inom den vita rasen och att härur hämta motiv för hat och förintelse av dessa grupper, så är det vår plikt att härigenom söka fostra åtminstone våra landsmän till klarsyn och moderation. Ungdomen översvämmas ju med ovederhäftig raspropaganda.»

Så sent som 1947 (7/47) pläderade Åke Berglund för utbildning av särskilda tjänsteläkare för att handha samhällseliga uppgifter, till vilka han bl a hänförde »folk(ras)medicinen, vars uppgift är studiet och behandlingen av folkets konstitutionella, i dess anlag inneboende medicinska möjligheter». •